

Нада Игњатовић - Савић

**ГРАЂАНСКО ВАСПИТАЊЕ:
САЗНАЊЕ О СЕБИ И ДРУГИМА 2**

**Београд,
2002. године**

ОПШТИ ЦИЉ ПРЕДМЕТА Сазнање о себи и другима је подстицање развоја личности и социјалног сазнања код ученика основне школе. Овај предмет треба да пружи могућност ученицима да постану активни учесници у процесу образовања и васпитања и да изграде сазнања, умења, способности и вредности неопходне за формирање аутономне, компетентне, одговорне и креативне личности која је отворена за договор и сарадњу и која поштује и себе и друге.

ЗАДАЦИ:

У образовно-васпитном раду на реализацији овог предмета разликујемо неколико основних задатака:

- подстицање групног рада, договарања и сарадње са вршњацима и одраслима
- подстицање развоја самосвести, самопоштовања и уважавања других
- оспособљавање ученика да препознају и разумеју сопствена осећања и потребе и њихову међусобну повезаност и да штите и остварују своје потребе на начин који не угрожава друге
- развијање комуникативне способности, невербалне и вербалне комуникације и вештина ненасилне комуникације
- оспособљавање ученика за примену вештина ненасилне комуникације у решавању сукоба и вршњачком посредовању
- развијање креативног изражавања
- оспособљавање ученика да упознају непосредно друштвено окружење и сопствено место у њему и да активно доприносе развоју школе по мери детета
- оспособљавање ученика да упознају и уважавају дечја права и да активно учествују у њиховом остваривању
- развијање и неговање основних људских вредности

УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА

Предмет **Сазнање о себи и другима** утемељен је на интеракционистичкој теорији психичког развоја по којој је социјална интеракција основни конструктивни чинилац развоја ученика. Методску окосницу предмета чине интерактивне радионице са фокусом на симболичком изражавању и размени у круг јер дају могућност ученицима да постану свесни својих унутрашњих доживљаја. Битне одреднице образовно-васпитног рада су:

- искуствено учење, тј. уобличавање и поимање личних, аутентичних доживљаја ученика кроз размену у групи, а не преношење готових знања и туђих увида. Наставник треба да нагласи да нема пожељних, очекиваних или тачних одговора. Нагласак је на процесу откривања и сазнавања о себи и другима кроз размену
- игровни контекст који помаже ученицима да се опуште и ослободе да пробају различите видове изражавања и симболизације унутрашњих искустава и да кроз игру истражују разноврсна, дивергентна решења за проблеме са којима се суочавају

При прављењу припреме за реализацију васпитног рада са групом, важно је водити рачуна о неколико чинилаца који су од суштинског значаја за квалитетну и развојно подстицајну размену. То су:

1. јасно артикулисање циља активности и договор о правилима којих треба да се придржавају сви учесници размене. Будући да се ради о учењу кроз размену, кључни чинилац успешности размене је квалитет узајамног слушања. Сваки ученик саопштавањем другима стиче више увида у свој унутрашњи доживљај, али заправо, слушањем туђих искустава он има прилику да сагледа свој доживљај у новом светлу, да га догради и обогати
2. распоред седења (по могућности круг) који омогућује свим учесницима размене да виде једни друге, окренути су лицем у лице
3. след активности који је тако конципиран да подстиче и одржава интересовање и сазнајну мотивацију ученика. То се постиже динамичном сменом различитих видова експресије (игре улога, цртање, пантомима, вербални исказ, игре покрета итд.) и сменом игровних активности и размене
4. оптималан број ученика је од 10 до 15. Може се радити и са групом до двадесеторо ученика али онда долази до слабљења пажње и мотивисаности за размену
5. Настава се изводи по редоследу наставних јединица (радионица) онако како су дате у приручнику **САЗНАЊЕ О СЕБИ И ДРУГИМА 2**

Радионице 6, 7, 8, 12, 13, 15, 17, 22, 23, 24 преузете су из приручника *Вречи су прозори или зидови 1в* који је сачинио тим аутора: Нада Игњатовић-Савић, Милица Крстановић, Зорица Трикић, Драгана Коруга и Душанка Јерковић у оквиру пројекта "Узајамно васпитање" 1996. године, уз подршку УНИЦЕФ-а.

ОЦЕЊИВАЊЕ

Сагласно природи предмета, његовом циљу и задацима наставе, ученици се не оцењују класичним школским оценама нити се пореде. Проблем може бити у томе што ученици желе да знају колико су "добри" у одређеној активности, покушавајући да погоде шта одрасли очекују од њих. Задатак наставника је да им јасно стави на знање да је свака лична експресија подједнако драгоцен, да истакне позитивне потенцијале у сваком од учесника, дајући лични и конкретни подстицај сваком ученику. *Најважнији задатак одраслог у процесу васпитања је да помогне ученицима да формирају позитивну слику о себи, да стекну самопоуздање, и да осете да кроз процес размене са другима обогаћују своју личност.*

С тим у вези, овај предмет тражи да наставник буде спреман да подржи ученике када им је тешко да се изразе или слушају и отворен да чује и оно што није у складу са његовим вредностима, без критиковања и оцењивања. Предуслов за рад на овом предмету је способност непристрасног слушања и уживљавања (емпатије) у оно што ученик осећа и жели, без уплитања сопствених судова, дијагноза, анализа и савета. Изражавање емпатије ученику у упитној форми: *Да ли ти сад осећаш то и то, зато што желиш то и то?*, има развојни ефекат јер помаже ученику да и сам постане свестан својих осећања и потреба и чини га отворенијим за контакт са наставником па тиме и за вредности које наставник жели да пренесе ученицима.

Пошто је учење по моделу важан облик учења социјалног понашања, битно је да наставник својим понашањем, начином рада и односом према деци демонстрира вредности које жели да његови ученици усвоје.

НАСТАВНА СРЕДСТВА

Материјал потребан за реализацију предмета: по 30 листова папира А4 формата за сваког ученика, 40 комада картончића у боји - за исписивање вредности (величина визиткарте), 20 картона А4 формата (за 4 корака ННК), 2 оловке везане канапом за сваки пар деце, по 2 рајфа са ушима (од картона) за свако дете, фломастери и бојице за сваког ученика, селотејп, маказе.

Препоручена литература за наставнике :

Ршумовић, Љубивоје: Буквар дечјих права, УНИЦЕФ 1995.

Конвенција УН о правима детета, УНИЦЕФ

Розенберг, М.: Један модел ненасилне комуникације, ЦНК, 1996.

Розенберг, М.: Језик саосећања, Завод за уџбенике, Београд 2002.

Фаунтин, Сузан: Образовање за развој, УНИЦЕФ, 1995.

Препоручена литература за ученике је:

Дијана Плут и Љиљана Маринковић: Конфликти и шта са њима, Креативни центар, 1994.

1. радионица СУСРЕТ РОДИТЕЉА, НАСТАВНИКА И УЧЕНИКА

Овај сценарио је само предлог. Водитељ радионицу може осмислити по свом избору. Битно је само да деца и родитељи имају могућност да размене своје утиске, очекивања и потребе у вези са поласком детета у други разред, да изразе своје оцене ефеката наставе Грађанско васпитање 1 и стекну увид у то шта ће се и како радити на часовима Грађанског васпитања 2.

Водитељ настоји да деца и родитељи седе тако да могу да виде једни друге (једни наспрам других). Пошто поздрави учеснике, водитељ их укратко подсети на основне карактеристике приступа (да је битно да учење буде пријатно искуство, да се одвија кроз игру а да се баве важним стварима, да ће да сазнају о себи и другима, о дечјим правима итд.).

1. круг Водитељ тражи прво од родитеља па од деце да кажу своје име и како су, како се осећају. Подсећа их да нам одговори "добро" или "онако" не помажу да разумемо како се неко осећа. Потребно је одабрати реч за осећање и рећи зашто се тако осећамо, која нам потреба јесте или није задовољена. На пример, "Радујем се зато што очекујем да ћемо уживати у настави ГВ-а као и прошле године" или "Бринем зато што бих хтела да будем сигурна да ћемо успети да остваримо програм како смо планирали". Уколико родитељи или деца не изразе осећање или потребу, водитељ помаже али не инсистира.

2. круг

деца Водитељ тражи да се деца сете да ли су нешто из ГВ-а1 користили током распуста. Раде у малим групама и бирају представника групе да саопшти резултате.

родитељи Водитељ тражи да се родитељи сете да ли су, током распуста, приметили у понашању деце неке промене које приписују настави ГВ-а1. Размењују у малим групама и бирају представника који резултате размене саопштава свима.

3. круг Водитељ тражи да родитељи и деца размисле о постављеним питањима и одговоре на њих. Раде у малим групама (посебно родитељи, посебно деца) и бирају представника групе који саопштава одговоре свима.

деца: Шта ви сами можете да урадите да вам ове године у школи буде лепше?

Шта очекујете да родитељи ураде да би деци у школи било лепше?

Шта очекујете да водитељ уради да би деци у школи било лепше?

родитељи:

Шта ви сами можете да урадите да деци ове године у школи буде лепше?

Шта очекујете да деца ураде да би им у школи било лепше?

Шта очекујете да водитељ уради да би деци у школи било лепше?

водитељ:

Шта ја могу да урадим да деци ове године у школи буде лепше ?

Шта очекујем да родитељи ураде да би деци у школи било лепше?

Шта очекујем да деца ураде да би им у школи било лепше?

4. Излагање водитеља о програму ГВ2
5. Питања. Водитељ даје могућност родитељима и деци да питају шта их интересује у вези са ГВ-ом 2
6. Игрица за крај: Школа смешног ходања
Водитељ положи руку на раме једног учесника и тиме га именује да буде изумитељ смешног хода. Родитељи и деца стоје у кругу а изумитељ им задаје начин ходања. Он треба да настоји да хода што смешније ангажујући при томе све делове тела. Остали треба што верније да га опонашају. Затим изумитељ ставља руку на раме неког од учесника проглашавајући га тиме за новог изумитеља који смишља свој начин смешног ходања, а остали га опонашају. Игра се наставља док учесницима не досади. Треба дати прилику и родитељима и деци да буду изумитељи.

2. радионица **УПОЗНАВАЊЕ УЧЕНИКА СА САДРЖАЈЕМ ПРЕДМЕТА И НАЧИНОМ РАДА**

1. Пренеси звук: Деца стоје у кругу и водитељ тражи да свако од њих, кад на њега дође ред, уђе у круг правећи неким делом тела (устима, језиком, прстима, ногама - како се досете) звук који жели. Потом цела група понавља звук.
2. Размена у круг: Шта сте ново научили ових дана?
(Водитељ подсећа учеснике да то не мора бити везано за школу. То може да буде нова игра, начин на који се прави неко јело, нешто из ТВ програма и сл.)
3. Размена у круг: Шта сте волели у ГВ-у 1 и шта бисте волели да од тога буде у ГВ-у 2?
Прича ко жели.
Потом се присећају игрица из ГВ-а1 које су волели и дају предлоге оних које би желели сада да понове.
4. Водитељ упознаје ученике са садржајем и начином рада у оквиру ГВ-а 2 и подсећа их на правила радионице. Даје могућност деци да питају шта их интересује.
5. Игрица за крај: Замак
Деца се поделе у две једнаке групе. Једни глуме замак, а други су радознали путници који желе да уђу у њега. Деца која глуме замак стану у круг, чврсто збијени једни до других, и тајно се договоре који део њиховог тела треба додирнути да би се капија замка отворила и пропустила путника. На пример, то може да буде врх носа. Путници покушавају да уђу у замак, тј. унутрашњост круга. Да би то успели, треба да пронађу "кључ", тј. да додирну онај део тела детета из замка који је договорен као знак за отварање замка. Свако од путника почиње да истражује на свом делу замка (одабере дете из замка на коме ће да испитује где је "кључ"). Када неко од путника додирне договорени део ("кључ"), замак се отвара на том месту и он улази у замак. При томе не сме да каже осталима шта је урадио, тј. које је место додирнуо. Игра траје све док сви путници не уђу у замак. Затим се мењају улоге и путници постају замак ...

3. радионица РЕПОРТЕРИ

ПОЕНТА

Кроз игру интервјуисања ученици упознају квалитете којима се одликују њихови другови и уче да о њима говоре са уважавањем.

1. Уводна игра представљања суседа: Деца седе у кругу. Дете које започиње круг каже своје име и воће које највише воли. Дете до њега то понови, па каже своје име и свој избор омиљеног воћа (нпр. "Ово је Пера и он воли да једе јабуке, а ја сам Милица и волим банане"). Следећи у кругу понови: "Ово је Милица и воли банане, а ја сам...г и тако редом.

2. Водитељ прича причу: Мудрост драгољуба или прихватимо себе онакве какви јесмо јер баш такви смо вредни и јединствени
 Шетајући кроз свој врт један краљ је открио да у њему дрвеће и цвеће вене и нестаје. Храст је венуо зато што није висок и витак као бор. Бор се сушио од жалости што не може да донесе плод као винова лоза. А винова лоза је венула јер не може да цвета као ружа. Онда је краљ наишао на драгољуба, биљку која је била у пуном цвату и зрачила свежином и животом. Она му је дошапнула: "За мене је то што си ме посадио значило да ти желиш драгољуба. Да си желео храст или бор или ружу, не би мене садио. Према томе, пошто ја не могу да будем ништа друго до оно што сам, трудио сам се да будем најбољи могући драгољуб."
Коментар водитеља: Свако од нас има своју вредност, баш такав какав јесте.
 Размена (ко хоће): Какви су ваши утисци у вези са овом причом?

3. Игра интервјуисања: Водитељ припреми онолико упитника колико има деце. Упитник садржи име и презиме детета и следећа питања:
 - а. коју своју особину воли,
 - б. шта уме добро да ради,
 - в. где би волео да путује и зашто,
 - г. шта би волео да сазна или научи.
 Случајним избором прави парове. Деца у пару интервјуишу једно друго, одговоре свог пара записују у упитник и имају задатак да их представе групи, као репортери.

4. Завршница: Реците нешто лепо оном до себе (говоре ономе ко седи с њихове десне стране)

4. радионица ПОНОСИМ СЕ ШТО...

ПОЕНТА

Ученици уче да диференцирају осећање поноса због поступка којим су учинили добро неком коме је то било потребно (родитељима, друговима, брату/сестри, рођацима, наставницима) и сопственог напредовања.

1. Изражавање поноса Размена у круг. Водитељ претходно провери да ли сва деца знају шта је понос. Објасни да је то осећање. Онда тражи да деца редом у кругу покажу понос:

- само очима,
- целим лицем и покретом главе,
- раменима,
- целим телом.

Затим на знак водитеља деца крећу у шетњу по просторији настојећи да начином ходања изразе понос.

2. Поносим се што ... Водитељ тражи да се деца сете неког свог поступка на који су поносни јер су учинили добро неком коме је то било потребно (родитељима, друговима, брату/сестри, рођацима, наставницима).

Размена у круг: Шта су учинили и како је то било примљено

3. Поносим се што сад могу... Водитељ тражи да се деца сете у чему су напредовали. Подсећа их да се присете нечег што недавно нису умели да изведу или ураде а сад умеју.

Пантомима у круг: Свако дете, кад на њега дође ред, пантомимом показује у чему је напредовало, а остали погађају све док неко не погоди.

Упутство за игру тајног пријатеља: Водитељ каже деци да ће свако од њих извући по једно име детета коме ће бити тајни пријатељ. До следеће радионице треба сваки дан да обрадују свог тајног пријатеља а да он не сазна ко то ради. Могу да му шаљу поклончиће (цртеже, лепе поруке, бомбоне или већ шта смисле) по неком другом или да их остављају у клупи са назнаком "од твог тајног пријатеља".

4. Извлачење тајног пријатеља: Водитељ испише имена све деце у групи на папирићима, пресавије их и убаци у кутију. Једно по једно дете извлачи по једно име које означава ко ће му бити тајни пријатељ у току наредних седам дана (до следеће радионице). Кад извуку име, одлазе на своје место и крију папирић тако да нико не зна ко им је тајни пријатељ. Уколико извуку своје име, треба да га врате га у кутију и извуку други папирић.

5. Завршна игрица: Зујање

Водитељ тражи од учесника да наведу 5 песама које сви знају и записује на табли њихове називе. Затим каже: "Пробаћемо да певамо затворених уста, да зујимо. Нека свако одабере једну песму са овог списка и почне да је зуји. Шетајући, треба да се групише са онима који зује исту песму."

На крају би требало да буде неколико група које могу наизменично да одзује своју песму осталима.

5. радионица **ИЗРАЖАВАЊЕ ЗАХВАЛНОСТИ ДРУГОМЕ**

ПОЕНТА

Ученици уче како да изразе захвалност за неки поступак других који им је пријао.

1. Чаробни поклон: Учесници стоје у кругу и треба да направе и предају чаробни поклон ономе ко им стоји са десне стране. Први учесник пантомимом представи замишљени поклон (надува балон, убере цвет, скине звезду са неба, извуче бисерну шкољку из мора итд.) и преда га детету до себе. Дете које је примило поклон захваљује и представља други поклон који је наменило следећем детету и тако редом. У току игре нема вербалне комуникације. Кад сви добију поклоне може се редом проверити да ли је свако препознао шта је добио.
2. Хвала ти што ... Водитељ тражи да се деца сете неког поступка родитеља, другова, брата/сестре, рођака, наставника који им је пријао зато што им је то баш тад било потребно и да изразе захвалност саопштавајући шта је тај неко урадио, зашто им је то пријало (која им је потреба или жеља била тиме задовољена) и како су се осећали због тога. Важно је да деца обрате пажњу и изразе сва 3 елемента поруке: поступак, потребу и осећање. Размена у круг.
3. Прављење захвалнице: "Направите захвалницу оном ко вас је обрадовао својим поступком тако што ћете написати: *Хвала ти*, (па ставите име оног коме се обраћате), *што си ми* (па напишите шта је тај неко урадио - која вам је потреба тиме била задовољена и како сте се осећали при том). Украсите захвалницу онако како вам се свиђа." (Охрабрити их да користе боје, линије и облике по свом избору и да сами одреде величину захвалнице.)
4. Показивање захвалница у круг: Водитељ пита свако дете: "Шта мислиш, како ће тај (прималац захвалнице) да се осећа кад му то даш?" Завршни коментар водитеља о томе да изражавање захвалности чини срећним и онога који даје и онога који прима.
5. Откривање тајног пријатеља Сви седе у кругу. Једно по једно дете стаје у средину круга, затвори очи и онда му прилази његов тајни пријатељ. Дете покушава да погоди ко је то пипајући лице пријатеља затворених очију.

Размена о томе како им је било да смишљају како ће да обрадују тајног пријатеља, шта су све радили и како им је било да примају поруке од тајног пријатеља.

6. радионица РЕЧНИК ОСЕЋАЊА

ПОЕНТА

Ученици уче да препознају и именују различита осећања која се јављају кад су им потребе задовољене/ незадовољене.

1. Име и гест: Деца стоје у кругу. Једно по једно дете уђе у круг, каже своје име и покаже гестом како се осећа. Сви остали то понове.

2. Како показујемо своја осећања:

Тело које говори: "Станите сви у круг и реците својом ногом - *љут сам*, очима - *бојим се*, гузом - *нервозан сам* и сл. и на крају целим телом - *радујем се*..."

Размена: "Да ли сви користимо исте покрете када изражавамо неко осећање? Да нас је неко гледао кроз прозор и није чуо шта говоримо, да ли би знао шта ми показујемо својим телом?"

Коментар водитеља: Водитељ сачека да деца спонтано одговоре, а онда каже да се често збунимо када покушамо да погодимо како се други осећају. Тако и други људи често погрешно разумеју како се ми осећамо. Да бисмо избегли ту збрку користимо жирафећи говор - језик којим јасно говоримо како се осећамо и шта желимо.

3. Погађање осећања:

(Водитељ замоли децу да се присете неког догађаја када су се осећали пријатно или непријатно.)

Пантомима: Једно дете уђе у круг и пантомимом покаже шта му се десило и како се због тога осећало, а други погађају. (Предлажемо да пре пантомиме свако дете каже водитељу шта је замислило да не би током игре заборавило које осећање показује.) Дете које погоди замењује претходно дете. (Играју неколико пута.)

Разговор: Водитељ пита на основу чега су погодили осећања. (Говори ко хоће.)

4. Речник осећања 1:

Правимо речник: "Како се све осећате када вам је пријатно, када сте задовољни? Која све пријатна осећања познајете? Шта обично кажете кад вам је лепо?" (Деца спонтано говоре, а водитељ записује на великом папиру у чијем заглављу стоји "смешко" - насмејано лице.)

5. Речник осећања 2:

Правимо речник: "А како се осећате када нисте задовољни и када вам није пријатно, која су то осећања? Која све непријатна осећања знате? Како обично кажете да се осећате кад вам није лепо?" (Деца говоре, а водитељ записује на други велики папир у чијем заглављу стоји тужно лице.)

Предлог: Речник осећања може да се украси дечјим цртежима тих осећања, може да се окачи негде у соби/учионици тако да деца, уз помоћ

родитеља и других одраслих или самостално, могу да га допуњују у току неких других активности или када то пожелe.

6. Како сте сада - цртање:

Цртање: "Волела бих да нацртате како се сада осећате. Можете користити боје, облике, линије, шта желите..." (Свако покаже шта је нацртао и каже како би назвао свој цртеж, а водитељ назив запише на цртежу.)

7. Изложба:

Прављење изложбе и разгледање цртежа

Размена: Деца спонтано коментаришу цртеже, шта им се допада...

7. радионица КАКО СЕ КО ОСЕЋА

ПОЕНТА

Кроз игру улога у задатим ситуацијама ученици сагледавају ефекте оптужујућих порука и уче да препознају и изразе како се учесници размене осећају у тој ситуацији и шта им треба.

1. Клацкалице:

Уводна игра за децу: Деца стоје у паровима, окренута једно према другом, држе се чврсто за зглобове руку и истовремено чучну и устану неколико пута. Затим у истом положају једно дете чучне а друго устане. Понове то неколико пута. Могу и да се врте у круг.

2. Да се то мени десило:

(Поделити децу у три групе. Деца замишљају да се налазе у задатим ситуацијама.)

Цртање у групама (задата ситуација):

1. група: Замисли да си се посвађао са својим другом/другарицом и он/она ти каже: *Ти си за све крив/а.*

2. група: Замисли да седиш тужан/а и плачеш, приђе ти друг или другарица и каже: *Плачеш као нека мала беба.*

3. група: Замисли да ти друг/другарица тражи играчку или неку ствар коју ти не желиш да му даш и он/она ти каже: *Нећу више да се дружим с тобом.*

Свако дете себе црта у замишљеној (задатој) ситуацији. Изнад себе и друга (или другарице) на цртежу црта облачић. У облачићу бојом или речима искаже како се ко осећа у тој ситуацији.

(Од деце која не умеју да пишу водитељ тражи вербалну допуну израженог осећања и то упише у облачић.)

Разгледање цртежа: У великом кругу 1. група покаже и објасни своје цртеже.

Коментар водитеља: Водитељ скреће пажњу деци да уоче да се у истој ситуацији нису сви једнако осећали. Осећања која се понављају водитељ повезује с потребама деце. Тако даје емпатију и једном и другом лику са цртежа (нпр. *Ово дете се осећа кривим јер мисли да је погрешило и тужно је јер жели да га другови прихвате. Друго дете је љуто јер сматра да је у праву.*)

(Затим цртеже приказују друга и трећа група. Коментаришу.)

Коментар водитеља: Нпр. "Ово дете је тужно јер би волело да буде прихваћено. Друго дете је незадовољно јер би волело да се игра са добро расположеним друговима. Када покушавамо да погодимо како се неко други осећа, не значи да ћемо увек и погодити. Да бисмо били сигурни, питамо га. Жирафа поставља таква питања зато што јој је важно да зна како се осећају други."

3. Како се осећате ви сада?

Размена о осећањима

8. радионица О СТИДУ И СРАМОТИ

ПОЕНТА

Кроз цртање и размену ученици откривају заштитну улогу стида и начине да превазиђу осећање стида.

1. Песма "О стиду и срамоти"

Читање песме:

Један се стидео да пита где је клозет.
И шта је било?
Ништа. Упишкио се у гаће.

Један се стидео да купи у радњи гаће.
И шта је било? Ништа.
Ишао је без гаћа.

Један се стидео да каже девојчици да је воли.
И шта је било?
Ништа. Удала се за другог.

/Д.Радовић/

Разговор: "Шта је било? Шта се у песми десило и како су се осећала три лика из песме на крају сваке строфе?" (Одговара ко жели.)

2. Шта би било кад би било:

Цртање у групама: Деца се поделе у три групе. Свака група се бави по једном строфом из песме. Свако дете црта за себе 2 нова, могућа завршетка ситуације из строфе којом се његова група бави. Изнад сваког лика на обе слике деца цртају облачић и бојом означавају како се ликови осећају у тим ситуацијама.

Напомена: Водитељ свакој групи поново прочита строфу којом се она бави. Све цртеже вербално допуњује дечјим објашњењима. Пожељно је ограничити време цртања.

1. група (прва слика): Шта је најгоре што је могло да се деси дечаку да је питао где је клозет?

Коментар водитеља: Говори о томе чега се у ствари плашимо, о томе да нас стид штити од непријатних ситуација и о томе како се осећамо када, због тога што се стидимо, не кажемо шта желимо.

1. група (друга слика): Шта је могло да буде "срећно" решење да се дечак није стидео и питао? Како је прича могла да се заврши а да њен јунак буде задовољан?

Коментар водитеља: После 2. слике следи прича која нас храбри да превазиђемо стид. Како се осећамо када престанемо да се стидимо и тражимо оно што желимо?

2. група (прва слика): Шта је најгоре што је могло да се деси дечаку да је у радњи тражио да купи гаће? (Коментар водитеља - као у 1. групи)

2. група (друга слика): Шта је могло да буде "срећно" решење да се дечак није стидео? Како је прича могла да се заврши а да њен јунак буде задовољан?

(Коментар водитеља - као у 1. групи)

3. група (прва слика): Шта је најгоре што је могло да се деси да је дечак рекао девојчици да је воли? (Коментар водитеља - као у 1. групи)

3. група (друга слика): Шта је могло да буде "срећно" решење да се дечак није стидео да каже? (Коментар водитеља - као у 1. групи)

Напомена: После сваке слике размена иде тако да деца кажу и покажу како се лик са слике осећа или шта се десило и како се осећа, а водитељ резимира и указује на поенту да нам свима слично треба кад се стидимо. Да нам стид често служи да се заштитимо, да избегнемо непријатности...

3. Разговор:

Лично искуство: "Волела бих да знам да ли се неке од вас десило нешто слично, да сте се стидели да **КАЖЕТЕ, ТРАЖИТЕ, УРАДИТЕ, ПИТАТЕ** нешто па вам је после било жао?" (Деца спонтано одговарају.)

Коментар радионице: Водитељ пита децу да ли им се сада чини да су научили или сазнали нешто што ће им помоћи да пронађу своје "срећно" решење. (Деца спонтано одговарају.)

9. радионица ЛЉУБОМОРА

ПОЕНТА

Ученици уче да препознају осећања и потребе које су у основи љубоморе и да их изразе на конструктивнији начин.

1. круг - Линија рођења

Учесници треба да се распореде у врсту према месецу рођења, без вербалног договарања. Водитељ може да помогне тако што одреди где је почетак, тј. где стоје они који су рођени у јануару. Када направе врсту, свако говори свој датум и месец рођења.

Размена о томе како им је било док су се распоређивали.

2. круг - Асоцијације: Љубомора је кад...

3. круг - Унутрашњи доживљај љубоморе: Где у телу осећате љубомору? Које би боје била љубомора да је у боји? Цртају контуру тела и обележавају где и како осећају љубомору. У облачић уписују мисао која изазива љубомору, нпр. *Више воле брата него мене... Она је лепша од мене...*

Размена у круг: Где осећају љубомору? Како она изгледа? Која им мисао изазива љубомору?

4. Шта желим кад то мислим: Деца треба да замисле да се облачић трансформише и да сад добија облик срца зато што ће се у њему, уместо мисли која их мучи, појавити жеља коју та мисао крије. Нпр. уместо мисли *Више воле брата него мене*, у срцу ће се појавити жеља *Желим да знам да ме воле једнако као и брата*. Уместо *Она је лепша од мене* појавиће се мисао *Желим да знам да сам ја исто лепа*.

Уцртавају срце на цртеж и у њега уписују своју жељу.

Размена у круг: Шта желе и како то могу да траже

5. Завршница - Временска прогноза

Деца праве круг стављајући руке на рамена детету испред себе. Водитељ је такође у кругу и започиње покрете на раменима детета које стоји испред њега и које их преноси оном испред себе и тако редом. Водитељ почиње причу (нпр. о времену на Новом Зеланду описујући сунчан дан, почетак кише, олују...) правећи истовремено одговарајуће покрете прстима и шакама по леђима детета испред себе.

Реч је заправо о доброј масажи леђа.

10. радионица КРИВИЦА

ПОЕНТА

Ученици уче да преведу осуде о себи у позитивни програм, како могу другачије да поступе.

1. круг: Како грдим себе Водитељ пита децу да ли им се десило да мисле да су криви за нешто, да су погрешили. Тражи да се, редом у кругу, сете и кажу којим речима себе грде (нпр. "будало", "глуначо" итд.).
2. Унутрашњи доживљај кривице - локализација Где у телу осећате кривицу? Које би боје било то осећање да је у боји?
Цртају контуру тела и обележавају где и како осећају кривицу. У облачић уписују за шта себе критикују: Није требало да урадиш... (уписују шта).
Размена у круг: Где осећају кривицу? Како она изгледа? За шта себе критикују?
3. Знаци кривице: Како лицем и телом показујете кривицу? Размена у круг.
4. Да разумем себе: Водитељ коментарише да је кривица непријатно осећање и да понекад желимо да га се ослободимо тако што обећавамо себи или другима: "Нећу никад више то да радим." То не помаже зато што теба да разумемо прво зашто смо то урадили. Водитељ тражи да поред облачића ученици нацртају срце и у њега упишу зашто су урадили то због чега себе грде. Нпр.: "Није требало да оставиш да радиш домаћи касно увече." "Урадио сам то јер сам желео да се играм".
5. Размена у круг: Зашто су урадили то због чега себе грде
Коментар водитеља: Да сте знали унапред шта ће се десити, вероватно не бисте тако радили.
Напомена: Уколико има деце која сматрају да су одговорна за осећања других, водитељ им помаже да препознају да то није њихова одговорност.
6. Прављење позитивног програма: Водитељ тражи да деца држе очи затворене а испружен длан десне руке и ставља им на длан зрно пшенице или неке друге житарице. Тражи да погоде шта имају на длану, прво затворених очију па онда да погледају.
Сви пажљиво посматрају своју семенку и размишљају уз водитељеве речи: "Где је будућа биљка, односно стабљика пшенице, њен корен, листови... у овој семенци?" (Пауза). "Не можемо рећи да је стабљика у семенци. Али, не можемо рећи ни да није. То семе може израсти у клас пшенице, а не у стабло јабуке. Ту негде унутра је план, програм који ће обликовати биљку тако да израсте пшеница." (Пауза). "Пшеница не расте из тога што каже да неће да буде јабука. Размислите: и ви се развијате на сличан начин." (Пауза).
"Покушајте сада да, уместо што ћете рећи *Нећу никад више*, направите програм шта хоћете да радите."
Размена у круг: Шта у ствари хоћу, кад кажем "Нећу никад више"?

7. Невербална игра уз музику. Ако водитељ не може да обезбеди музику, може да користи звончиће или неки други извор звука којим ће означити задатак за децу. Водитељ прво најави да сва деца треба да се крећу у простору уз музику. Кад музика буде стала, свако дете треба да дотакне друго дете (његово уво, нпр.). Потом се пушта музика у ведром ритму, а затим се сасвим искључи и сачека да деца испуне задатак. У случају да нема музике, деца се крећу у тишини а на звук звона раде по налогу. Након тога водитељ задаје следећи задатак (нпр. *Кад музика поново буде стала такни нечије колена*). Инструкције типа "*такни нешто*" могу да буду различите. То могу бити само боје (*такни жуто*) или неки материјал (*такни дрво*) и сл.

11. радионица ЈА И ЉУБАВ

ПОЕНТА

Деца се ослобађају да причају о доживљају и изражавању љубави и да диференцирају доживљај и експресију љубави.

1. Лични простор - размак У паровима (дечак и девојчица) стану на око метар једно од другог. Прилазе једно другом на удаљеност која им одговара. При том се непрекидно гледају у очи. Стану кад осете потребу. (Водитељ ненаметљиво, за себе, одмерава дистанце.) На знак водитеља деца се примакну сасвим, тако да се додирну носевима. Потом се удаље једно од другог онолико колико желе.

Размена у круг: Колики је простор био међу њима у почетку игре а колики на крају. Како су се осећали у почетку, кад су се додиривали носевима а како на крају, кад су бирали раздаљину. Да ли се сећају како су држали руке. Да ли им је било тешко да се гледају у очи.

2. Асоцијације (размена у круг): Љубав је кад... Није љубав кад...
3. Знаци љубави: Има ли разлике у томе како показују љубав дечаци и девојчице према својој симпатији? Има ли неких знакова љубави који вам се посебно свиђају? А оних који вам се не свиђају? Раде у малим групама, посебно дечаци, посебно девојчице. Бирају једног извештача групе.

Размена: Извештачи причају о томе како дечаци и девојчице изражавају љубав према својој симпатији. Шта им се у томе свиђа а шта не.

5. Унутрашњи доживљај љубави: Где у телу осећате љубав? Које би боје била љубав да је у боји? Цртају контуру тела и обележавају где и како осећају љубав.

Размена у круг: Где осећају љубав. Како она изгледа. Показују цртеже и коментаришу.

6. Завршни круг: "Ласте - проласте" Поређају се у два реда једни наспрам других, као шпалир. С једног краја креће једно дете кроз шпалир и сви му, како наилази, упућују осмех, неку лепу личну поруку или га помазе. Када прође кроз шпалир, дете стане на крај. Онда креће друго дете с почетка шпалира. И тако, једно по једно, док се сви не изређају.

12. радионица МОЈЕ ПОТРЕБЕ

ПОЕНТА

Кроз разговор и цртање ученици уочавају различите начине за задовољавање жеља и потреба и постају свесни могућности избора.

1. Туширање:

Уводна игра за децу: Деца стоје у паровима једно наспрам другог, "туширају се и бришу" (додиром имитирају воду, сунђер, пешкир).

2. Читање песме (Кишобран Душка Радовића):

Седим под кишобраном.
Киша пада.
Мислим: како је лепо имати кишобран
баш тада
кад киша пада.

Разговор: (предлози, питања)

- Шта је лепо имати баш кад ти затреба ? (купаће гаће кад те у летњи дан поведе неко на реку или аспирин када те боли глава...)
- Да ли ти је некад баш нешто требало а није га било? (једе ти се нешто слатко а ничега нема или, хоћеш нешто да нацрташ а нема оловке...)
- Да ли је некада неко урадио баш нешто што ти је испунило жељу? (нпр. неко те је позвао да изађеш напоље баш када си пожелео да идеш да се играш...)
- Да ли сваком треба кишобран кад киша пада? (А шта је са онима који воле да трче по пљуску? Или да стоје поред прозора и да уживају у шуштању кише?)
- Да ли кишобран може да затреба само неком ко иде по киши? (А за игру у којој ће глумити падобран или шатор?...)

3. Жеље и како их испунити:

Цртање: Свако дете добије по један папир за цртање који линијом подели на два дела. На једној половини цртају (ко хоће може да пише) шта желе да раде (да се друже, играју, одмарају, да нешто праве...), шта би волели да раде, у чему би уживали, шта би их радовало... На другој половини цртају (или пишу) три начина на које могу да остваре ту жељу. (Водитељ подстиче децу да током рада једни другима дају идеје јер је важно да пронађу што више начина на које можемо остварити своје жеље.)

Коментар водитеља: Ако желе нешто да праве, то може да буде од коцака, блата или дрвета... Или, ако желе да се играју то може бити у школи, код куће или у дворишту... Ако желе да се друже то може бити са различитим људима... (Овај коментар користити само у случају да деци понестане идеја. Нагласити да други људи не знају наше жеље и захтеве док их јасно не изразимо.)

Размена: Ко жели исприча шта је нацртао или написао.

4. Разговор:

Размена о начинима задовољавања жеља: Да ли им је било тешко да смисле или одаберу три начина на које могу да остваре своју жељу. Како се осећају сада када знају да постоје различити начини да остваре своју жељу. (Одговарају у круг.)

13. радионица КАКО ДА ТИ КАЖЕМ

ПОЕНТА

Кроз игру и размену ученици упознају разлике између насилног и ненасилног изражавања.

1. Уводни разговор:

Читање песмице:

Тако је мало љубави међу људима.

Ко уме да воли

не би требало ништа друго да ради.

Д.Радовић

Разговор: "Како вам се допало ово што сам вам прочитала?" (Кратко одговара ко хоће.)

Коментар водитеља: У уводу рећи деци да ћемо се бавити необичним стварима и говорити необичне речи као што су: *жирифити, жирафеће уши, жирафећи језик, жирафеће срце...*

2. Правимо срце:

Игра за децу: "Волела бих да сада направимо срце. Прво сами од својих руку. Како изгледа то срце? Да пробамо у паровима. Какво је сада? А у малим групама? А како изгледа ако га направимо сви заједно?"

Предлог: Варирати начине (стојећи, седећи, клечећи) и подстицати децу да испробавају различите начине како направити срце да буде веће од свих које смо до сада направили. Подстаћи децу да дају своје коментаре. Подржавати одговоре типа *када смо сви у њему, што нас је више, оно је веће* и сл.

3. Највеће срце:

Разговор: "Волела бих да знам шта ви мислите о томе која животиња има највеће срце од свих животиња које живе на земљи?" (Пустити децу да спонтано одговарају...)

"Жирафа... А колико је оно велико? А колико је тешко?" (Пустити их да спонтано одговарају... показују...)

4. Цртање срца:

Размена: "Замислите сада да ви имате такво и толико срце. За кога и за шта све у њему има места? Кога све то велико срце може да воли?" Пустити да деца спонтано и кратко одговарају.

Цртање: Дати деци папире и бојице и замолити их да нацртају своја срца када су тако велика и шта је све у њима (могу писати ако желе).

5. Разгледање цртежа:

Организација изложбе: "Волела бих да сада, ако то и ви желите, направимо изложбу наших цртежа тако да сви могу да их виде." (Правити изложбу ако деца то желе.)

Разгледање: "Сада бих волела да погледамо како изгледају наша срца и шта све имамо у њима."

Размена: Деца гледају цртеже, коментаришу, упоређују и питају ако им нешто није јасно...

Напомена: Када нацртају своја срца, волели бисмо да се "разгледање срца" организује тако што ће деца слати цртеже у круг или их спустити на земљу испред себе и онда их редом обилазити. Деца могу да окаче на себе срца која су нацртала, да се шетају и разгледају ко шта има у срцу... Пустити их да спонтано одговарају и кратко коментаришу...

Размена о цртежима: "Како вам се допадају цртежи? Како се сада осећате?" (Деца спонтано одговарају.)

6. Прича о жирафи и змији:

Испричати сада, на свој начин, причу о жирафећем језику као моделу ненасилне комуникације. Ово је понуђена варијанта приче. Ви је прерадите на начин који вам највише одговара...

Кратка прича водитеља: "Жирафа стварно има највеће срце од свих копнених животиња. Зато кажемо да они људи који говоре искрено и од срца - говоре жирафећи, језиком жирафе. То су људи који, не осуђујући друге, говоре јасно и искрено о ономе како се осећају и шта желе.

Жирафе, такође, живе у слози са другим животињама - антилопама, зебрама, слоновима... Зато кажемо да жирафећи језик говоре они људи који живе у слози са другим људима, они који се труде (желе) да свима живот буде бољи, без обзира на то да ли су други људи исти као они или различити од њих. Зато је њима важно да послушају шта други осећају и шта њима треба.

Али, не говоре и не чују сви људи увек као жирафе. Некада им је неки терет на души и они не знају шта ће са њим па почну да говоре као змије... Змије су ниско на земљи тако да скоро не виде ништа што је око њих... И врло слабо чују... Од страха да не налете на неку опасност, оне и саме постану опасне па и отровне... Од страха и стида што су такве, забораве шта им је у срцу и забораве да воле...

Нпр. ако хоћу да се играм са неком играчком са којом се баш сада игра неко други и неће да ми је да, ја могу да урадим две ствари. Једно је да проговорим као уплашена и љута змија и да кажем: *Дај ми то, што си себичан.* Друго што могу да урадим јесте да проговорим као жирафа и да кажем: *Тужан сам. Волео бих да се играм са том играчком јер је до сада нисам нигде видео. Да ли би се играо са мном?*"

Разговор: "Да ли би неко волео нешто да пита или каже? Волела бих да чујем како се осећате." (Деца коментаришу и постављају питања а водитељ емпатише.)

7. Игра препреке:

Простор се организује са ниским препрекама (руксацима, торбама, положеним столицама и сл.)

Игра: Деца се кроз овај простор прво крећу као змије - ниско при земљи, пузећи или чучећи. Затим се крећу као жирафе, високо подигнуте главе и мало издигнути на прстима. После тога деца седају у круг.

Размена: Водитељ их пита како им је било, како су се осећали. Како су им препреке изгледале кад су се кретали као змије а како док су ходали као као жирафе.

Коментар водитеља: "Као жирафе видимо нашироко и надалеко. Видимо да има места за све и свакога. Не нападамо препреке, већ видимо различите начине да их заобиђемо. Водимо рачуна о ономе што радимо и последицама својих поступака. Важно нам је да оно што радимо и говоримо не повреди друге..."

Као змије, ниско смо на земљи. Кад на нешто наиђемо, чини нам се да нам то смета, да за нас нема места и простора... и онда нападамо, уједамо... Жирафе јасно кажу како се осећају и шта желе. Да ли сте ви, понекад, по нечему слични змији? А жирафи...?" (Ко жели, исприча свој пример.)

14. радионица СЛУШАЊЕ И НЕСЛУШАЊЕ

ПОЕНТА

Деца уочавају разлику у искуству када их саговорник не слуша и када их пажљиво слуша. Схватају колики је значај пажљивог слушања за узајамно разумевање.

1. Уводна игра "Брод и стена"

Припреме се цедуље на којима пише *брод* или *стена* (3 цедуље су *брод* остало *стене*).

Одабере се једно дете које је извукло *брод*, а остала деца су *стене* у мору. "Деца *стене*" се распореде по простору да седе или стоје и не мрдају током игре. Детету које је *брод* вежу се очи и има задатак да прође од једне до друге обале мора а да при том не удари у стену. Када *брод* приђе близу *стени*, *стена* произведе звук "пшшш..." као кад таласи ударају у стену и тиме упозорава *брод* да се измакне. Када *брод* стигне до обале постаје *стена*, а друго дете - *брод* улази у игру. Потом треће...

Разговор: Водитељ пита *бродове* како су се осећали током проласка и да ли им је слушање звука таласа помогло да се снађу у овој ситуацији. Како је било онима који су представљали *стене*. Питање за сву децу: *Да ли неко од вас жели нешто да каже поводом ове игре?*

Коментар водитеља: Водитељ истиче колико је важно да изоштримо слух и пажљиво слушамо. Напомиње деци да ће сад играти једну игру у којој неће слушати једни друге, да би видели како то изгледа.

2. Игра неслушања

Деца се поделе у парове и седну окренути лицем у лице. Договоре се ко је *број 1* а ко *број 2* у пару. На водитељев знак, *дете број 1* почиње да прича шта је радило за викенд или садржај емисије коју је гледало на телевизији или шта воли да ради. *Дете број 2* има задатак да гестовима, изразом лица или положајем тела покаже да га уопште не слуша. Водитељ мери време и после минут-два каже "стоп". Затим деца мењају улоге. *Број 2* прича, а *број 1* не слуша.

Разговор: Водитељ пита децу како су се осећали док су причали а нису били слушани.

Да ли им је било тешко да причају. Да ли им је било тешко да не слушају.

Коментар водитеља: Водитељ напомиње деци да ће сад играти игру у којој ће слушати једни друге, да виде како то изгледа. Наглашава да је задатак слушаоца да понови дословце шта је чуо и да зато треба веома пажљиво да слушају и памте шта је речено.

3. Игра слушања

На водитељев знак *дете број 1* почиње да прича исто оно што је причало у претходној игри - шта је радило за викенд, садржај емисије коју је гледало на телевизији или шта воли да ради. *Дете број 2* има задатак да пажљиво слуша и, на знак водитеља, понови дословце шта је чуло. Водитељ мери време и кад истекне један минут каже "стоп". *Дете број 2* понавља шта је чуло. Затим деца мењају улоге - *број 2* прича а *број 1* слуша.

Разговор: Водитељ пита децу како су се осећали овог пута док су причали. Да ли им је било лакше да причају? Да ли им је било тешко да слушају? Да ли су успели све да понове?

Коментар водитеља: Водитељ истиче како нам је свима важно да нас онај са којим причамо саслуша пре него што почне да прича своју причу. Тада се осећамо пријатније. Тако се развија другарство. И на часу је важно да се пажљиво слуша јер се тако боље памти а онај ко предаје осећа се пријатније.

4. Масажа за опуштање

Формирати два круга у којима деца стоје гледајући једно другоме у потиљак. Свако масира оног испред себе (врат, рамена, леђа...).

15. радионица ДА ЛИ СЕ ЧУЈЕМО?

ПОЕНТА

Ученици се упознају са различитим начинима на које можемо слушати и чути себе и друге и различитим исходима у зависности од избора саосећајног и не-саосећајног слушања.

1. Покварени телефони

Игра за децу: Водитељ шапне поруку детету до себе а дете на исти начин пренесе поруку даље. Нема понављања, онако како се порука разуме тако се и преноси даље. Последње дете наглас каже какву је поруку примило, чуло. Упореди се прва и последња порука.

Размена о игри: Упореди се прва и последња порука. Да ли је дошло до промена. Шта мисле, како се то десило? (Кратко. Одговара ко хоће.)

2. Уши:

(Водитељ својим речима прича следећу причу.)

"Сада бих желела да вам испричам причу о томе какве уши имају жирафа и змија.

Змија има уши које се често и лако запуше па оно што се говори она чује као да је нападнута и креће у напад да би се одбранила. Зато кажемо да људи који се често љуте на себе и друге слушају змијским ушима.

Жирафеће уши су мале, али осетљиве. Људи који чују шта се дешава у срцу других људи, чак и када они то не умеју да кажу, слушају жирафећим ушима.

Сви ми имамо и једне и друге уши. Којима од њих слушамо зависи од много ствари: од тога колико смо љути, нерасположени, повређени, колико желимо оно што не можемо да добијемо.

Ево како би то изгледало. Ја сам направила као играчке и змијске и жирафеће уши за себе и за свакога од вас и сад ћу вам показати како оне слушају и чују.

Нпр. Ја вам причам нешто што сматрам да је јако важно а ви шапућете, смејете се или кажете како је то глупо. Ја то могу чути на различите начине: (Водитељ мења уши и коментарише)

а. ако змијске уши окренем ка себи, онда се питам шта са мном није у реду, где сам погрешила, па се љутим на себе, стидим се и осећам се кривом и онда кажем себи: *Баш си глупа, не знаш ти са њима, срам те било.*

б. ако змијске уши окренем ка вама, онда се питам шта вама фали, љутим се на вас и желим да вас казним и онда кажем: *Срам вас било, није то глупо, него сте ви неваљали.*

в. ако жирафеће уши окренем ка себи, онда покушавам да чујем своје срце, шта се дешава у мени, како се осећам и шта желим и онда кажем: *Кад ја причам а видим вас да се смејете, збуним се јер бих волела до краја а*

испричам оно што сам почела а нисам сигурна да ли вас то интересује. И сада се не љутим ни на вас ни на себе.

г. ако окренем жирафеће уши ка вама, онда покушавам да погодим шта се дешава у вашим срцима, како се осећате и шта желите и онда вас питам: *Да ли вам је досадно, желите ли да радимо нешто друго?"*

Размена, коментари: "Волела бих да чујем да ли вам се допала ова моја прича?" (Спонтано и кратко одговарају деца која желе.)

3. Украшавање ушију:

Игра за децу: "Хајде сада да се играмо са ушима. Свако од вас нека украси своје змијске и жирафеће уши онако како жели." (Нека цртају са обе стране, али ограничите време.)

Напомена: Предлажемо да уши имају неко своје гместог у учионици/соби да би деца могла да их користе и у другим ситуацијама ван ове радионице (нпр. у конфликтима и сл.).

4. Слушање различитим ушима:

Напомена: Водитељ сада каже деци реченицу: "Не могу више да слушам ову галаму!"

Задатак за децу: Деца стављају змијске и жирафеће уши на различите начине, слушају реченицу коју водитељ изговара и реагују у складу са оним како чују:

а) деца стављају змијске уши окренуте ка водитељу (Ко од њих хоће одговори на питање: "Шта си чуо да сам ја рекла? Како си ме разумео?")

Коментар водитеља: Водитељ подсећа децу да са овако намештеним змијским ушима почињу да размишљају шта са водитељем није у реду, шта му "фали" (нпр. "Ала сте нервозни!", "Шта му је данас?", "Ала је љута!"...),

б) деца стављају змијске уши окренуте ка себи (Ко од њих хоће, каже како је сада чуо ову реченицу.)

Коментар водитеља: Водитељ подсећа децу да са овако намештеним ушима почињу да се питају где су они погрешили, шта са њима није у реду (нпр. "Мора да смо претерали" или "Опет смо неваљали."...),

в) деца стављају жирафеће уши окренуте ка себи (Ко од њих хоће каже како је чуо исту реченицу.)

Коментар водитеља: Водитељ подсећа децу да са овако окренутим жирафећим ушима слушају како се сами осећају и шта желе (нпр. "Када то чујем осећам страх и желим да будем сигуран да ми се ништа лоше неће десити."),

г) деца стављају жирафеће уши окренуте ка водитељу (Ко жели каже шта је сада чуо.)

Коментар водитеља: Водитељ подсећа децу да са овако окренутим ушима слушају како се водитељ осећа и шта он жели (нпр. "Када то каже, водитељ је нервозан јер би хтео да на миру уради оно што је испланирао.").

Напомена: После сваке врсте ушију водитељ пита децу шта мисле у ком правцу би даље текао разговор да се реченица чула на тај начин. Може да резимира да змијске уши воде свађи или прекиду комуникације, а жирафеће уши воде разумевању.

5. Жирафећи договор

Коментар водитеља: "Ја бих волела да ми овде једни друге слушамо срцем и жирафећим ушима па ми се чини да би било згодно да смислимо како ћемо подсећати једни друге да стављамо жирафеће уши онда када нам "спадну", када почнемо да се свађамо, да се љутимо, да се осећамо кривим..."

Размена: Деца у круг дају предлоге и бирају оне који им се највише свиђају и које могу да примене.

16. радионица ЧУЈЕМ ТИ СРЦЕ

ПОЕНТА

Ученици уче да примене жирафине уши (саосећајно слушање) у ситуацијама кад се саговорник изражава насилно.

1. уводна игрица: СПУНК У једном од поглавља књиге "Пипи Дуга Чарапа" Пипи цео дан тражи СПУНКА за којег не зна ни ко је, ни шта је, ни како изгледа. У овој пантомимској игри водитељ кобајаги вади СПУНКА из џепа, покретима руку ваја његов облик и предаје га детету до себе. СПУНК путује у кругу и свако му даје облик и значење које сам замисли. Пантомима се завршава кад се СПУНК врати водитељу.
2. Непријатне поруке: Свако дете за себе пише на цедуљици једну реченицу коју не воли да чује од наставника, која му је непријатна. На пример, "Увек ти правиш неред!" или "Тишина, иначе ћу те избацити са часа!"
Водитељ прикупи све поруке и чита једну по једну а од деце тражи да одаберу најнепријатније. Будући да ће деца радити у малим групама (по четворо), треба одабрати онолико најнепријатнијих порука колико ће бити малих група.
3. Жирафеће уши. Деца се поделе у мале групе (по четворо) и свака група добије једну поруку да је "проведе" кроз жирафеће уши.
Први задатак: Деца дају себи емпатију, односно пишу како се осећају кад то чују и зашто, која им потреба није задовољена кад то чују. На пример, "Кад ми учитељица каже: *Увек ти правиш неред*, тужна сам зато што желим да она примети и кад сам пажљива и да види да и други праве неред а не само ја."
"Кад ми учитељица каже: *Тишина, иначе ћу те избацити са часа!*, уплашена сам зато што бих хтела да ме разуме а не да ми прети."
Други задатак: Деца дају емпатију учитељици, односно пишу како се она осећа и шта жели док изговара одабрану реченицу. На пример, "Кад учитељица каже: *Увек ти правиш неред*, она је незадовољна зато што жели да сва деца поштују оно што је договорено, да буду пажљива."
"Кад каже: *Тишина, иначе ћу те избацити са часа*, она се љути зато што жели да сваки ученик учествује у раду и да влада мир у разреду да би могла да исприча оно што је важно да се научи."
Презентација: Представник сваке групе саопштава шта су показале жирафеће уши.
Размена у круг: Да ли им је слушање срца учитељице помогло да је боље разумеју? Како се осећају кад чују непријатне реченице жирафећим ушима?
4. Игрица за крај: Променио сам се
Сваки ученик налази себи пара и стају један наспрам другог. Затим сеокрећу један другом леђима и свако треба да промени неки детаљ на себи. Поново се окрећу један ка другом и погађају промене.

17. радионица КАД ЈА НЕЋУ

ПОЕНТА

Ученици уче да препознају зашто говоре "нећу" и да уместо "нећу" говоре шта је то што желе а што их спречава да прихвате захтев одраслог.

1. Е баш нећу

Уводна игра: Свако дете нађе себи пара. Седну једно наспрам другог. Један члан пара говори "мораш", а други му одговара са "нећу". Свако се труди да свог пара наведе да попусти. Поред датих речи могу се користити и сва друга невербална средства: јачина гласа, интонација, положај тела... Када водитељ каже "стоп", парови мењају улоге.

Кратак разговор: Како су се осећали у једној и другој улози, шта им је било теже, ако је неко попустио, зашто је то урадио? (Одговара ко хоће.)

2. Нећу то јер хоћу нешто друго

Цртање: Деца се поделе у 4 групе. У прве две групе деца замишљају да одрасли траже од њих да ураде нешто што они не желе... У првој групи то је тата који каже: "Опери зубе и у кревет!", а у другој мама каже: "Распреди те играчке". Деца имају задатак да кажу шта хоће кад то неће да послушају. Цртају све што тада желе да раде а због чега мами или тати у овим ситуацијама кажу "нећу". ("Нећу то јер хоћу...") У друге две групе деца играју одрасле којима дете нешто тражи: "Купи ми чоколаду!" (3. група) и "Хоћу напоље!" (4. група). Деца цртају шта одрасли тада желе да раде а због чега деци говоре "не" на ове захтеве.

Напомена: Уколико се појаве одговори типа: "Хоћу да ме оставе на миру" преводити их на жирафећи језик (нпр. "Волео бих да сам одлучим шта ћу када да радим" и сл.).

Игра улога: Све четири групе сада одигравају ове четири сцене. Једно дете или водитељ постављају захтев а остали наводе разлоге који их спречавају да кажу "даг (оне које су нацртали).

Разговор: Кратак разговор о утисцима из игре. Шта им је било најзанимљивије што су открили током игре?

Коментар водитеља: Свако "не" садржи и по неко "да". Бићемо јаснији и други ће нас лакше чути ако уместо "шта нећуг кажем "шта хоћу". Када неко каже "не" то значи да он хоће нешто друго, а не да нас не воли.

Изложба: Изложити сва 4 цртежа тако да их сви могу разгледати. (Ако има времена организовати изложбу. Уз сваку слику може да стоји по једно дете или пар из одговарајуће групе који "посетиоцима музеја" објашњава слику.)

3. Непослушни хор:

Игра за крај: Једно дете је диригент, а остали су хор. Диригент разним покретима "диригује" шта би волео да хор ради. Али, пошто пред собом има непослушни хор, његови чланови раде управо супротно од онога што им диригент показује. На пример, диригент стоји, а цео хор чучне. Или, диригент скакуће а хор стоји мирно на једној ноzi и сл.

18. радионица ПОСРЕДОВАЊЕ У СУКОБУ ИЗМЕЂУ ДЕЧАКА И ДЕВОЈЧИЦА

ПОЕНТА

На примерима типичних дечијих сукоба у школи ученици се уче да разлуче чињенице, осећања и потребе сукобљених страна и да посредују у налажењу конструктивног решења.

1. Читање песме: Рат

Стамболској принцези
стигао је гост,
принц такође,
ал прилично прост:
чачкао је нос!

Због тога је
-тра-та-та-та-
дошло и до рата.
Освојен је један-миндерлук;
прободен је један - празилик;
обешен је један - чивилук.
(Д. Радовић)

Разговор са децом: Око чега се све свађају дечаци и девојчице?

Деца се деле у мање групе - посебно дечаци ,посебно девојчице. Разговарају међу собом и саопштавају свима шта су закључили о томе око чега се свађају дечаци и девојчице.

2. Детективи у акцији

Увод водитеља: "Сада ћемо пробати да нађемо начин како ти сукоби могу да се реше тако да сви буду задовољни. Неки од вас ће бити детективи - помагачи а неки ће да играју зараћене стране."

Игра улога : Свађа дечака и девојчице

Деца се поделе у тројке: дечак+девојчица+посредник. Дечак и девојчица одаберу сукоб који ће да играју. Одигравају сукоб 2-3 минута. Посредник ћути и слуша.

Водитељ даје упутство посреднику-детективу:

"Детективи не истражују ко је крив, ко је у праву, ко је погрешно или кога треба казнити него помажу да се открије шта се десило, шта је довело до сукоба, како се ко осећа и шта му треба. Детективи користе детективску листу која им помаже у решавању случаја. Погледајте сада детективску листу."

Окачити пано са детективском листом.

Водитељ наводи пример:

Детектив пита прво једног па другог учесника у сукобу :

1. Шта се десило, шта је довело до сукоба? (чињенице)

Дечко: Она је мени рекла да сам глуп.

Девојчица: Он је мени узео гумицу.

2. Како си се ти осећао/осећала тада?

Дечко: Био сам љут.

Девојчица: И ја сам била љута.

3. Шта си желео/желела?

Дечко: Желео сам да ми позајми гумицу јер ми је требала и да ми лепо каже а не да ме вређа.

Девојчица: Ја сам хтела да ме пита да ли може да узме гумицу, а не да је отима.

4. Шта можете сада да урадите да обоје будете задовољни? Шта ти предлажеш? А ти?

Дечко: Па, могу да питам да ли хоће да ми да гумицу.

Девојчица: Жао ми је што сам ти рекла да си глуп. Нисам то стварно мислила.

5. Да ли сте задовољни тиме?

Дечко и девојчица: ДА

Посредовање: Парови одигравају сукоб а детективи пробају да посредују.

Размена: Водитељ пита сву децу како им изгледа овај детективски приступ. Да ли би то могли да примене у њиховим стварним сукобима? Да ли би им помогло?

3. Игра : Пољубац

Сви стоје у кругу. По унутрашњем ободу круга иде један од играча док водитељ не каже "стоп". Онај поред кога је играч стао иде са њим у центар круга. Док они стоје сучелице у центру круга остали броје: један, два, три. На "три" оба играча окрећу главу куда хоће - лево или десно. Ако су окренули главу на ису страну, треба да се пољубе. Ако нису, онда подигну руке и пљесну (лева рука једног-десна другог и десна рука једног а лева другог). Онда онај који је био изабран остаје у кругу и шета док водитељ не каже "стоп" итд.

Прилог:

Пано: Детективска листа

Детектив пита прво једног па другог учесника у сукобу :

1. Шта се десило , шта је довело до сукоба? (чињенице)

2. Како си се ти осећао/осећала тада?

3. Шта си желео/желела?

4. Шта можете сада да урадите да обоје будете задовољни? Шта ти предлажеш? А ти?

5. Да ли сте задовољни тиме?

19. *радионица* ПОСРЕДОВАЊЕ У СУКОБУ ИЗМЕЂУ УЧЕНИКА ИСТОГ ПОЛА

ПОЕНТА

- вежбање да опишу шта је довело до сукоба
- вежбање емпатије: препознавање осећања и потреба учесника у сукобу
- посредовање у вршњачким сукобима

1. Уводна игра: Кокице

Деца стоје у кругу: Водитељ пљесне рукама (прави звук као кад се кокају кокице). Дете до њега брзо понови пљесак и тако редом. Играти неколико кругова и убрзавати ритам сваки пут.

2. Детективи у акцији

Коментар водитеља: У прошлој радионици смо разговарали о сукобима између дечака и девојчица. Данас ћемо се бавити тиме око чега се сукобљавају дечаци међусобно а око чега девојчице. Опет ћемо имати детективе да помогну у решавању случаја.

Игра улога : Деца се поделе у тројке (овог пута су сви истог пола). Двоје су у сукобу, а трећи је посредник.

Посредовање: Водитељ подстиче детективе да користе детективску листу и покушају да помогну сукобљеним странама да се споразумеју.

Размена: Како је било? Јесте ли успели да се разумете? Јесте ли приметили да је много лакше решити сукоб кад знаш како се онај други осећа и шта жели?

3. Игра: Лавиринт

Једно по једно дете пролази везаних очију кроз лавиринт направљен од тела друге деце (она стоје тако да праве лавиринт). Дете које пролази проба да нађе пут додиром док му остали помажу звуковима (кад му се дете које има везане очи примакне, "дете зид" прозводи звук "ееее").

20. радионица ПОСРЕДОВАЊЕ У СУКОБУ ИЗМЕЂУ РОДИТЕЉА И ДЕЦЕ

ПОЕНТА

- упознавање са различитим начинима изражавања беса
- вежбање да опишу шта је довело до сукоба између родитеља и деце
- вежбање емпатије: препознавање осећања и потреба учесника у сукобу

1. Беснимо

Уводна игра: Деца се слободно крећу кроз простор. Водитељ им говори да се сете када су били бесни и да покажу како је тада изгледало њихово лице, шта су радиле њихове руке и ноге, шта су говорили и урадили, да гласно кажу шта су мислили док су били бесни.

Напомена: Водитељ прави паузе између налога остављајући деци времена да покажу оно што се од њих тражи.

2. Разговор

"Да ли вам се десило да мама (или тата) бесно почне да виче на вас да распремите своју собу, скупите своје играчке, а онда ви будете бесни што виче и што вам се то тада баш и не ради?" (Кратки одговори, без описа ситуација)

3. Детективи у акцији

Игра улога : Свађа између родитеља и деце

Деца се поделе у тројке: мама/тата + дете+ посредник. Родитељ и дете одаберу сукоб који ће да играју. Свађају се а посредник ћути и слуша.

После 3 минута водитељ пита децу како им је изгледао овај разговор, како су се осећали док су овако разговарали. Одговора ко хоће.

Посредовање: Парови одигравају сукоб а детективи пробају да посредују. Користе детективску листу питања покушавајући да помогну и једној и другој страни да се јасно изразе, да чују осећања и потребе и да открију шта могу да ураде да обоје буду задовољни.

Размена: Сваки посредник саопштава како је било у његовој групи. Да ли су родитељ и дете успели да се чују, разумеју и нађу решење које их задовољава?

4. Отварање песнице Деца седе у паровима окренути једно другом. Водитељ тражи да се договоре ко је *број 1* а ко *број 2*. Онда каже да "јединице" стегну прсте десне руке у песницу. "Двојке" имају задатак да им отворе песницу.

Водитељ пусти неколико минута да деца пробају на свој начин да реше задатак а затим пита: "Да ли се неко од вас сетио да замоли свог друга у пару да сам отвори песницу?"

Подсећа их да је лакше и лепше "милом него силом" и да у упутству за игру није речено да отварање песнице треба да иде на силу.

5. Коментар радионице

Водитељ пита сву децу да кажу шта су научили у овој игри. Да ли им се чини да то могу да искористе да би се боље разумели са својим родитељима.

Размена: Учествује ко хоће

21. *радионица* ПОРОДИЧНО СТАБЛО

ПОЕНТА

Кроз цртање и размену деца уче о односима блискости са људима и видовима понашања који могу да их ојачају .

1. Додир и поглед

Водитељ започне круг с нежним покретом упућеним најближем до себе, а тај покрет онда путује у круг. То може да буде наслањање главе на суседово раме, миловање косе, а може да буде и само топао поглед.

2. Стабло блискости Водитељ подсећа децу да су учили шта је породично стабло али да ће сада цртати нешто другачије - стабло блискости. Замислиће себе да су стабло дрвета а уцртаваће гране и гранчице различитим бојама. Те гране и гранчице су различити људи, велики и мали, који им по нечему много значе у животу.

Црвеном бојом треба да представе као гране оне са којима највише воле да се мазе. (Свака особа је једна грана а на грани могу да упишу о коме се ради.)

Плавом бојом треба да представе као гране оне који их најбоље разумеју и умире кад им је тешко, кад су уплашени, нерасположени, са којима могу да поделе тајне.

Жутом бојом треба да представе оне од којих највише уче, од којих сазнају нове ствари.

Зеленом бојом приказују оне са којима се најчешће смеју и забављају, играју.

Пустити их да доцртају лишће (ако желе) и да га обоје различитим бојама.

Напомена: Исте особе могу да се појаве на гранама различитих боја зато што задовољавају различите потребе деце.

Размена у круг: Деца показују и објашњавају цртеже.

3. Заливање стабла: "Како ово стабло може да расте и да буја? Тако што ћете да кажете тим вашим гранама колико вам прија то што оне раде. И да им кажете шта још могу да ураде да вам буде пријатније. Смесите сад коме ћете да кажете: *Мени много прија кад ти...* а коме: *Волела бих да ти...*"

Размена у круг: *Мени много прија кад ти... Волела бих да ти...* (Показују на гране док говоре)

4. Вежба "Поздрав сунцу": Сви устану и полако пружају руке увис, као гранчице које расту. Потом њишу рукама лево-десно, као кад ветар њише крошњу дрвета.

22. радионица ЖИРАФЕ У УЧИОНИЦИ

ПОЕНТА

Кроз размену и драматизацију ученици се упознају са ефектима наредби и захтева и разликама у осећањима када нешто раде из позитивне односно негативне мотивације.

1. Смешни ходачи и смешни чувари:

Уводна игра: Деца се поделе у две групе. Једна група су "смешни шетачи" који проналазе најнеобичније начине за шетњу по парку. Друга група, "смешни чувари", измишља што смешнија и необичнија правила за шетњу по парку и казне за оне који их не поштују (нпр. *никада не смеш имати обе ноге на земљи*). Ко прекрши правило мора да загрли чувара стојећи на једној ноzi.

2. Разлике:

Разговор: "Како се осећате када вам кажем: *Сместа да сте то урадили, без речи?* Да ли се уплашите? Како се осећате када вам кажем: *Волела бих да то урадите?*" (Деца говоре спонтано а водитељ прави паузе између питања и чека реакцију деце.) "Да ли некада урадите нешто одмах и са радошћу, а некада вас нико на то не би натерао? Шта мислите због чега се то дешава?" (Деца говоре спонтано а водитељ прави паузе између питања и чека реакцију деце.)

Коментар водитеља: Радије испуњавамо захтеве других када то стварно желимо и када се томе радујемо него кад се бојимо или када мислимо да смо криви и да не ваљамо, да је неко због нас несрећан и сл. Често се дешава да и они којима испунимо жељу без радости нису задовољни, па им буде жао, па се секирају...

3. Змијски и жирафећи разред:

Напомена: Деца се поделе у две групе. Свака група ради за себе и припрема кратку представу. Дати деци неколико минута да спреме представе, помагати им око договарања и око поделе улога.

Драматизација: Прва група прави представу "Змијски разред" о томе како се понашају, шта раде и шта говоре деца змије и учитељ/учитељица змија. Како змија учитељ/учитељица тражи од малих змија да спреме ствари, слушају причу, раде домаће задатке... (Дају име том разреду.) Друга група прави представу "Жирафећи разред" о томе како се учитељ/учитељица жирафа и деца жирафе понашају, шта раде и шта говоре. Како жирафа учитељ/учитељица тражи од малих жирафа да једу, иду на одмор, ураде задатке... (Дају име и том разреду.) Обе групе изводе представе.

Разговор: Водитељ пита децу који им се разред више допао и због чега. Да ли су их представе подсетиле на нешто из живота што им се стварно дешава? (Одговара ко хоће.)

Коментар водитеља: Водитељ резимира радионицу и коментарише оно што су деца кроз представе показала да им се свиђа/не свиђа. Поступке деце водитељ повезује с дететовом вољом да нешто уради или потребама које га у томе спречавају. Како ћемо једни друге опомињати/подсећати на то да више волимо молбе од наредби? (Водитељ записује на велики папир и ставља га на видно место као подсетник.)

23. радионица ШТА СЕ КОМЕ ДОПАДА

ПОЕНТА

Ученици уче да артикулишу јасне захтеве у вези са оним што би волели да промене у школи.

1. Волим да...

Игра за децу, пантомима: Деца седе у кругу. Једно по једно дете улази у круг и пантомимом показује шта је то што воли да раде, у чему ужива. Остала деца погађају, а оно које показује понавља док неко не погоди.

Напомена: Водитељ подстиче на разноврсност и што већи број активности у којима уживају.

Разговор: Колико смо слични или различити у односу на то шта волимо, шта нам се допада? (Говори ко хоће.)

2. Не допада ми се

Разговор: Водитељ пита децу да ли су некада у школи доживели нешто што им се није допало. Шта је то било? Да ли је неко урадио или рекао нешто што им се није свидело? Да ли су они урадили или рекли нешто што им се није допало? (Одговарају деца која хоће.)

Цртање: Подељена у четири групе, деца цртају поступке других (деце и одраслих) из школе који им се не допадају. Две групе цртају поступке одраслих а две групе поступке деце из школе.

Размена: Групе показују и коментаришу цртеже.

3. Допада ми се

Цртање: Деца се врате у претходно формиране 4 групе. На новим великим папирима цртају шта би волели да деца/одрасли у школи раде, како би волели да се понашају и шта им се свиђа кад неко каже или уради.

Напомена: Цртају тако што оне поступке које су малопре навели као оне који им се не свиђају, сада претварају у поступке који им се допадају. (Нпр., ако су претходно навели да им се не допада када неко баца ђубре по поду, сада цртају ђубре у канти...)

Размена: Групе показују и коментаришу цртеже.

4. Разговор:

Како су се осећали док су цртали први, а како док су цртали други цртеж? Постоје ли неке разлике у тим осећањима? (Говори ко жели)

Коментар водитеља: Када говоримо шта не желимо, шта нећемо, људима који нас слушају није јасно шта они могу да ураде. Када говоримо шта желимо или хоћемо, лакше нас је разумети а и ми сами долазимо до идеја како то што желимо и да остваримо... Водитељ пита децу шта би они волели да ураде са овим цртежима - коме би волели да их покажу? (Ако деца изразе страх и сумњу у реакцију других одраслих и њихових вршњака, водитељ емпатише.)

Напомена: Предлажемо да и ови цртежи добију своје место у учионици, да могу увек да се виде, да се нешто доцрта итд.

24. радионица ШТА МОЖЕМО ДА УРАДИМО

ПОЕНТА

Кроз игру ученици разматрају различите акције које би могли сами да предузму да живот у школи учине лепшим и себи и другима.

1. И околу салата

Уводна игра:

И околу салата, и околу салата,
и околу салата, на велики збор.

Поклањам се на тебе, поклањам се на тебе,
поклањам се на тебе и тебе узимам.

И узела сам тебе, и узела сам тебе,
и узела сам тебе, јер тебе волим ја.

Сви стоје у кругу, певају ову песму и пљескају рукама. Док певају први стих песме, дете које почиње игру скакућући обилази круг са спољне стране. Кад почне стих "поклањам се на тебе", оно улази у круг, стаје испред детета пред којим се затекло, поклони се, помери се према следећем детету у кругу, поклони се, помери се ка следећем детету и њему се поклони. Када дође испред четвртог детета, узима га испод руке и заједно се врте скакућући у средини круга све док не отпевају последњи стих песме. Тада дете које је бирало пита онога кога је изабрало: "Шта могу да учиним да ти живот буде лепши?" (Водитељ подсећа на то да захтев буде изводљив сада и овде.) Игра се наставља тако што изабрано дете почиње песму и обилазак круга из почетка... (Играти док деци прија.)

2. Шта можемо да урадимо да би нам овде било лепше...

Рад у малим групама: Деца се поделе у четири групе. Свака група добије задатак да разговара на задату тему и да запише и по жељи нацрта своје предлоге. Прва група има тему *Шта могу да урадим да ми буде лепше у школи*, друга *Шта могу да урадим да мојим друговима у школи буде боље*, трећа *Шта могу да урадим да учитељима буде боље* и четврта *Шта могу да урадим да теткицама буде боље*.

Представљање предлога и цртежа: Свака група представља свој предлог и цртеж, коментарише га...

Разговор: Шта урадити са овим предлозима и цртежима?... како ћемо се и сутра, и прекутра и за десет дана сетити шта све можемо да урадимо да би нам било лепше?... да ли смо се некад питали овако?... да ли смо некад друге питали овако?... (Говори ко жели)

3. Прављење рекламе за свој разред: Деца се поделе се у мале групе и заједно цртају на великим папирима рекламу за свој разред - по чему су они особени и шта би хтели другима да саопште о себи.

4. Нежни гестови

Игра за крај: Сви су у кругу. Водитељ почиње игру тако што детету које стоји до њега "даје" неки нежни покрет, гест (помилује га, додирне, загрли...). Дете прима нежни гест, мења га по жељи и предаје другу до себе. Игра траје док нежни гестови не пређу цео круг.

Размена о осећањима: Како се осећате? (Говоре сви у круг)

25. радионица ДЕЧЈА ПРАВА

ПОЕНТА

Ученици се упознају са Конвенцијом о дечјим правима и бирају и рангирају права по важности за њих.

Припрема радионице: Водитељ припрема избор од 20 чланова Конвенције о дечјим правима и исписује их на картицама језиком који је деци разумљив (на једној картици једно право). Сугестија је да то буду чланови 2, 3, 5, 6, 7, 12, 14, 15, 16, 17, 19, 24, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, али водитељ има слободу да направи свој избор. Ако је могуће, припремити 5 примерака књиге Буквар дечјих права Љ. Ршумовића.

1. Уводна игрица: Ланац покрета Водитељ почиње правећи покрет и преносећи га детету до себе. Дете понавља покрет и преноси га даље итд. (Правило је да увек гледаш и примаш поруку само од оног до себе, без обзира на то шта други раде.)
 1. круг: пуцкање прстима
 2. круг: пљескање по бутинама
 3. круг: лупање ногама плус пљескање по бутинама
 4. круг: лупање ногама (трупкање)
 5. круг: замрзавање (стоје укочено)
2. Упознавање са Конвенцијом о дечјим правима Водитељ информише децу о томе да ће се поделити у 5 група и да ће свака група извући по 4 картице на којима су написана дечја права. Они треба у групи да поразговарају о сваком од тих права, одаберу једно које сматрају најважнијим, размисле зашто су то право одабрали и о томе извести велику групу. .
Потом водитељ чита сваку картицу и укратко објашњава у чему се састоји то право. Кад упозна децу са свих 20 одабраних чланова Конвенције о дечјим правима, деца се деле у групе. Свака група извлачи једну картицу. Кад заврше тај круг, узимају другу картицу и тако редом док свака група не извуче 4 картице.
3. Најважније је право... Свака мала група разматра права која је извукла и бира оно које сматра најважнијим. Договарају се око тога како да објасне зашто је то право најважније за њих. Могу да користе књигу "Буквар дечјих права" да би припремили свој наступ пред великом групом и договорили се шта ће ко од њих да каже. Могу и цртежом да илуструју то право или ситуацију кад оно није поштовано. Водитељ шета од једне до друге групе и помаже уколико треба.
4. Презентација избора групи: Свака мала група има 5 минута да представи свој избор осталима.
Напомена: Водитељ треба да забележи чланове свих група и права која су разматрали јер ће се исте групе на следећој радионици бавити одговорностима у вези са тим правима.
5. Завршна игрица : Уритмљавање

Сви седе у кругу и жмуре. Водитељ каже: "На мој знак нека свако од вас почне да тапше и удара по било чему (не по друговима) у ритму који изабере. У почетку ће то звучати као бука али видећете да временом од тога настаје интересантна музика."

26. радионица **МОЈА ОДГОВОРНОСТ**

ПОЕНТА

Ученици уче да препознају везу између права и одговорности и кроз размену артикулишу за шта су деца одговорна у породици и у школи.

1. Уводна игрица: Препознај глас
"Израћаемо једног добровољца који ће седети у средини круга и везаћемо му очи. Ја ћу ићи око круга и онај кога додирнем треба да се обрати детету у кругу али измењеним гласом. Задатак детета у кругу је да препозна чији је то глас. Кад погоди, онај чији је глас препознат улази у круг да погађа, исто везаним очима."
2. Одговорност и право - то су срца два... Водитељ информисе децу да уз свако право које имамо иде и наша одговорност у погледу тога како ћемо да користимо то право водећи рачуна да и нама и другима буде добро. На пример, право на слободно изражавање свог мишљења не значи да можемо да ружимо и вређамо друге, него да водимо рачуна и о себи и о другима.
3. Шта је моја одговорност... Свака мала група разматра права која су извукли и покушава да одреди коју одговорност имају деца у вези са сваким од тих права. Договарају се око тога како ће то да прикажу групи. Могу припремити скеч у коме се једно од 4 права користи са одговорношћу и без ње. Водитељ шета од једне до друге групе и помаже уколико треба.
4. Презентација групи: Свака мала група има 5 минута да представи свој рад осталима.
5. Колико одговорности показујем код куће и у школи: Деца се поделе у две групе и стану у врсту једни према другима, поред два наспрамна зида учионице. Водитељ им каже да замисле да средња линија између њих (може се повући кредом) означава да имају пуно одговорности а место где стоје означава да немају одговорности.
Кад водитељ постави питање: "Колико одговорности показујете код куће?", деца треба да нађу своје место у простору између зида и средње линије које то најбоље показује. Свако дете се помера за онолико корака колико сматра да треба, не гледајући друге. Кад деца заузму места која су одабрали, водитељ пита: "За шта си ти одговоран код куће?" Одговора ко жели.
Потом водитељ поставља питање: "Колико одговорности показујете у школи?" Деца треба да нађу своје место у простору између зида и средње линије које то најбоље показује.
Кад деца заузму места која су одабрали, водитељ пита: "За шта си ти одговоран у школи?" Одговора ко жели.
6. Завршна игрица: Масирање врата и леђа у круг (Свако масира оног испред себе.)

27. радионица КАД ДЕЦА КРШЕ ДЕЧЈА ПРАВА

ПОЕНТА

Ученици евоцирају различите ситуације злостављања, ругања, насиља међу децом, уче да разумеју зашто се то дешава и начине како да се заштите.

1. круг: Гестови ругања Свако дете које се сети показује гест ругања а остали онда за њим понављају.
Размена у круг: Како се осећате кад вам се неко руга? Шта обично чините? Да ли вам то помаже да се осећате боље?
2. Истраживачи у акцији: Деца се поделе у групе и свака група има задатак да истражи све облике понашања деце којима она крше дечја права. Водитељ их подсећа да осим ругања изгледу, пореклу, имену, то може да буде и искључивање из игре, гурање и ударање, отимање ствари или ужине, оговарање, претње, псовке... Свака група има задатак да сачини листу понашања и да одабере оно које сматра најтежим видом кршења дечјих права (подсетити их да имају право да буду поштовани такви какви јесу, право на приватност, на заштиту од злостављања).
3. Представљање извештаја групи: Свака група саопштава шта су открили истраживањем. Водитељ записује на табли облике понашања и бележи учесталост њиховог јављања у извештајима малих група.
4. Детективи у акцији: У малим групама деца имају задатак да одаберу нека понашања са табле и да покушају да открију зашто деца то раде. Како се осећа тај који то ради и шта му треба, шта му недостаје? Подсетити их да ставе жирафеће уши и да покушају да се ставе у кожу детета које то ради. Други задатак им је да смисле како могу да разговарају са тим дететом па да оно престане то да ради. Подсетити их да свако жели бити важан, цењен и прихваћен од других.
5. Представљање извештаја групи: Свака група саопштава шта су открили жирафећим ушима и шта су смислили како да помогну детету које то ради да престане тако да се понаша.
6. Узајамна подршка: Водитељ објасни да ће сад вежбати давање и примање подршке и да је подршка важна колико и храна. Деца говоре суседу са десне стране: "Свиђа ми се код тебе што си..."

28. радионица КАД РОДИТЕЉИ КРШЕ ДЕЧЈА ПРАВА

ПОЕНТА

Ученици евоцирају различите ситуације у којима се родитељи понашају на начин који их јако плаши или узнемирава, уче да разумеју зашто се то дешава и начине како да се заштите.

1. Игра "баука" Група се подели у парове. *Дете А* у пару настоји да покретима тела, изразима лица, звуцима уплаши *дете Б*. После 5 минута улоге се мењају.
2. Размена у круг о осећањима и стратегијама превазилажења страха: Како су се осећали у улози баука? Да ли су се плашили баука? Шта су радили да престану да се боје?
3. Кад се плашим родитеља: Деца цртају ситуације у којима се родитељи понашају на начин који их јако плаши или узнемирава. Настоје да прикажу цртежом шта родитељ ради и у облачићу исписују шта говори што изазива страх или узнемирење код детета.
4. Размена у круг: Свако дете показује свој цртеж и прича шта је то што га плаши или узнемирава.
5. Размена у круг о стратегијама заштите: "Шта можете да урадите да се заштитите у тој ситуацији?" Деца размењују своје стратегије. Водитељ напомиње да могу да кажу: "Стани, мама (или тата), мене то јако плаши, ја желим да се разумемо..."
6. Завиримо у душу Коментар водитеља: "Вероватно вам је тешко да разумете зашто то родитељи раде и желите да будете сигурни да брину о вама и кад се тако понашају. Хајде да покушамо да откријемо зашто се родитељи понашају тако." Водитељ наводи свако од поменутих понашања родитеља и помаже деци да разумеју како се родитељи осећају (немоћ, незадовољство итд.) и шта желе (разумевање, поштовање, итд.).
7. "У помоћ кутија" Водитељ предлаже да у разреду поставе кутију у коју ће деца да убацују цедуље на којима ће записати понашања родитеља (или неких других одраслих са којима имају контакт) која их плаше или узнемирују и која не успевају да разумеју. Договара се са децом када ће отворити кутију и пробати заједно да разумеју зашто то одрасли раде и како могу да се заштите од таквих понашања.
8. Завршна игра: Чвортел Деца стану у круг и ухвате се за руке. Ако је група велика, могу да се поделе у два круга. Не пуштајући руке, провлаче се једни између других, заплићу се и "учворавају". Када се "учворе" тако да не могу више да се померају, почињу да расплићу чвор и даље се држећи за руке.

29. радионица **КАД ОДРАСЛИ У ШКОЛИ КРШЕ ДЕЧЈА ПРАВА**

ПОЕНТА

Ученици евоцирају различите ситуације када се одрасли који раде у школи понашају на начин који их јако плаши или узнемирава, уче да разумеју зашто се то дешава и начине како да се заштите.

1. Баук у школи Деца се слободно крећу по просторији. На знак водитеља (нпр. ударац дланом о длан), свакоме кога сретну говоре "Ућути!" гледајући га у очи. Водитељ бира типичне реченице којима одрасли у школи прете деци кад се осећају немоћно да успоставе ред или да задобију пажњу деце за оно што желе да им пренесу.
2. Размена у круг о осећањима: Како су се осећали током игре. Која их реченица највише плаши кад је изговарају учитељи или неки други одрасли у школи.
3. Кад се плашим одраслих у школи: У групама од по четворо деца цртају ситуације у којима се учитељи или неки други одрасли у школи понашају на начин који их јако плаши или узнемирава. Настоје да прикажу цртежом шта одрасли ради а у облачићу испишу шта говори што изазива страх или узнемирење код детета. Напоменути да то могу да буду гестови или неке радње без речи.
4. Размена у круг: Свака група показује свој цртеж и прича шта је то што га плаши или узнемирава.
5. Размена у круг о стратегијама заштите: Шта можете да урадите да се заштитите у тој ситуацији? Деца размењују своје стратегије.
Водитељ напомиње да могу да кажу: "Стани, мене то јако плаши, ја желим да се разумемо..."
6. Завиримо у душу Коментар водитеља: "Вероватно вам је тешко да разумете зашто то одрасли раде и желите да будете сигурни да брину о вама и кад се тако понашају. Хајде да покушамо да откријемо зашто се одрасли понашају тако." Водитељ наводи свако од поменутих понашања одраслих и помаже деци да разумеју како се одрасли осећају (немоћ, незадовољство итд.) и шта желе (разумевање, поштовање, пажњу итд.).
7. "У помоћ кутија" Водитељ предлаже да у разреду поставе још једну кутију у коју ће деца да убацују цедуље на којима ће записати понашања одраслих у школи која их плаше или узнемирају и која не успевају да разумеју. Договара се са децом када ће отворити кутију и пробати заједно да разумеју зашто то одрасли раде и како могу да се заштите од таквих понашања.
8. Вежба: Скини ми се с леђа Водитељ показује вежбу: "Устаните. Размакните ноге, опустите колена, стопала поставите паралелно. Руке нека вам лабаво висе поред тела. Дишите уједначено и олабавите браду. Подигните лактове у висину рамена, раширите тако подигнуте руке и затим их нагло и силовито забаците уназад узвикујући: *Скини ми се с леђа!* Поновите ову вежбу неколико пута дајући гласом израз свом расположењу."

30. радионица **РАЗЛИЧИТИ СМО, АЛИ СУ НАМ ПРАВА ИСТА**

ПОЕНТА

Ученици уче да препознају негативне стереотипе, ситуације у којима су нека деца неприхваћена у групи јер долазе из различитих социјалних, етничких и културних група, уче да разумеју како је онима којима се то дешава и начине како да се то спречи.

1. Игрица: Острво (искључивање) Водитељ рашири по поду новине. То су острва између којих се деца крећу (плове) и на која треба да стану кад водитељ да знак "искрцавање". У почетку треба да буде довољно новина тако да сва деца могу да се "искрцају из брода". Током игре водитељ склања једно по једно острво тако да нека деца не успевају да се искрцају и излазе из игре.
2. Размена у групи: Како су се осећали кад су били искључени?
3. Игрица: Острво (повезивање) Игра се понавља. Деца треба да стану на новине кад водитељ да знак "искрцавање", али им је овог пута задатак да воде рачуна да се сви искрцају. Прихвата се да су на острву ако стоје изван новина али се држе за руке или се на било који начин повежу са онима који су на острву. И овог пута водитељ, у току игре, склања једно по једно острво тако да отежава задатак.
4. Размена у групи: Како су се осећали кад су водили рачуна о томе да сви буду на острву?
5. Размена у малим групама: Има ли ситуација у школи или у игри кад нека деца могу да доживе да су искључена из групе? Због чега се то дешава? Како то могу да промене тако да се сви осећају прихваћеним?
Свака мала група саопштава резултате размене.
6. Игрица "Направи дугу" Водитељ унапред припреми картице на којима су кругови различитих боја (ако има двадесторо деце у групи, може да буде 5 црвених, 5 плавих, 5 зелених, 5 љубичастих). Свако дете извуче картицу (при бирању картице су окренуте тако да се не види шта је на њима). На знак водитеља деца треба да формирају групе тако да свака група буде сачињена од различитих боја.
Коментар водитеља: У дуги има места за све боје и зато нам она тако лепо и привлачно изгледа.

31. радионица ЈА ТО ВЕЋ УМЕМ

ПОЕНТА

Ученицима се изложи листа вредности и врлина и тражи се да наведу сопствени поступак у коме се види да су усвојили ту вредност или врлину. Ученици се подстичу да нађу нове поступке којим би могли да их изразе.

1. Игрица: БУМ и БАМ Ухвате се сви за руке. Водитељ уз гласно "БУМ" шаље стисак руке учеснику са десне стране. Неколико тренутака касније, изговарајући "БАМ" водитељ шаље стисак руке учеснику с леве стране. Свако од њих има задатак да стисак руке и узвик пренесе свом суседу у кругу. Постаје забавно кад год су "БУМ" и "БАМ" гистовремено упућени једној истој особи јер она треба да их истовремено пренесе даље ...
2. Ја то већ умем Водитељ припреми картице. На свакој је написана једна од вредности или врлина (искреност, поштење, доброта, истрајност, вредноћа, разумевање, стрпљење, љубазност према другима, праведност, храброст, смиреност, самосталност, одлучност, другарство, поверење у друге, поверење у себе, пажња, маштовитост, нежност, добра воља, захвалност, одговорност, снага, опраштање, слобода избора, склад, саосећање, љубав, великодушност, помагање, сарадња). Свако дете извуче једну картицу и треба да се сети ситуације из живота кад је ту вредност показало и да опише како и којим поступком је то урадило. Ако не могу да се сете, водитељ помаже.
Размена у круг.
3. Мој завет Водитељ покупи картице, измеша их и опет понуди деци да извлаче. Свако дете извуче једну картицу и треба да смисли како ће ту вредност да покаже. Ако не могу да се сете, водитељ помаже.
4. Засмејавање Деца стоје у два реда једни наспрам других. (Свако има свог партнера из другог реда.) Деца из једног реда настоје да засмеју децу из другог реда, а ови настоје да остану озбиљни. Потом мењају улоге.

32. радионица ШТА КАД СЕ ТО ДЕСИ?

ПОЕНТА

Ученицима се предоче ситуације у којима деца крше неке од основних вредности (крађа, лаж, оговарање). Они уче да препознају потребе које децу наводе на кршење вредности и откривају начине како се те потребе могу задовољити а да се не прекрше вредности.

1. Игрица Покажи гестом како се осећаш: Сви понављају у исто време покрет (став тела, израз лица) што значи да треба верно да "снимег извођача и да му рефлектују осећање.

2. Гласам овако Водитељ означи (кредом) три подручја у просторији: на једном крају нека буду они ЗА, на другом они ПРОТИВ, а на трећем они који су (између) НЕОПРЕДЕЉЕНИ. Водитељ саопштава тврдњу, а ученици устају и заузимају место које представља да ли се слажу или не слажу са том тврдњом.

Кад сви заузму своја места, водитељ тражи да деца из сваке групе кажу зашто тако мисле.

Ако сва деца стану на једну страну, онда водитељ заузима супротну позицију и објашњава разлоге за то.

Тврдња 1: *Ко год узме нешто туђе лопов је.*

Тврдња 2: *У нашем разреду нема оговарања.*

Тврдња 3: *Нема оправдања за лаж.*

После размене поводом сваке тврдње, водитељ помаже деци да схвате разлоге таквог понашања и заједно са њима настоји да да предлог како се те потребе могу задовољити а да се не прекрше вредности.

3. Гест пријатељства: Сваки учесник упућује особи лево од себе гест пријатељства (руковање, тапшање по рамену, пољубац ...) све док гест пријатељства не стигне до оног ко је започео круг.

33. *радионица* **МОЈ ОМИЉЕНИ ЈУНАК ИЗ ПРИЧЕ/ БАЈКЕ/ ФИЛМА**

ПОЕНТА

Ученици размењују о томе које вредности изражава њихов омиљени лик.

1. Игрица: Прикривени диригент

Један ученик је диригент а остали су оркестар. Диригент прави различите покрете рукама или главом а оркестар га опонаша. Једно дете је у улози детектива који треба да открије ко је диригент. Детектив излази из собе док се остали договарају ко је диригент. Диригент мења покрете када га детектив не гледа а остали истовремено имитирају покрете диригента. Детектив има право да погађа 3 пута. Уколико не погоди, замењује га други играч и игра се понавља. Група може да се договори да детектив буде и диригент па цела група имитира покрете детектива.

2. Омиљени лик из приче, бајке, филма или стрипа Водитељ тражи да се деца сете ко им је омиљени лик и зашто. Шта им се код тог лика свиђа? Размена у круг.

3. Вредности Из листе вредности (из 31. радионице) деца бирају оне које опажају код лика којег су изабрали. Размена у круг.

4. И ја то умем Водитељ тражи да се деца сете ситуације кад су сама показала те вредности у свом понашању. Размена у круг.

5. Завршница: Покажи ту вредност - гестом, положајем тела, изразом лица. Кад дете покаже вредност, остали понављају као живо огледало.

34. радионица САРАДЊА

ПОЕНТА

Ученици уче да сагледају важност сарадње и узајамног подржавања.

1. Игрица "Ветар дува" У круг се постави једна столица мање од броја играча. Играч без столице је "Ветар-који-дува". Он стоји у кругу и говори: "Ветар дува, ветар дува за све оне који имају плаве очи (црне ципеле, беле чарапе и сл.)". Сви који имају плаве очи морају устати и пронаћи нову столицу. Правило забрањује да се седа поново на своју столицу као и на столице одмах до ње. И "ветар" може да искористи прилику да седне на неку столицу. Ко остане без столице постаје ветар.
2. Размена : Како су се осећали кад су остали без столице?
3. Цртање везаном оловком Деца седе у паровима, једно наспрам другог. Имају задатак да прекопирају једноставан цртеж. Оловке су им везане канапом чија дужина омогућује деци да истовремено цртају само делове свог цртежа (кад једно дете копира доњи део свог модел цртежа друго, дете може да копира горњи део свог модел цртежа). Задатак је обављен тек кад оба детета у пару прекопирају модел који им је дат.
4. Размена у круг: Сваки пар саопштава како су се осећали док су цртали, како су радили, да ли је било потешкоћа у цртању и како су их решили.
5. Вајање на невиђено: Деца стоје у паровима. Једно дете заузме неку позу. Друго дете има затворене очи и пипањем треба да открије која је то поза и да се и оно тако постави. Кад изврши задатак, дете отвара очи и проверава да ли је тачно ископирало модел.

35. радионица ЈА ПРЕ / ЈА ПОСЛЕ

ПОЕНТА

Ученици се подстичу да сами процене програм који су прошли и сопствено напредовање.

1. Како сте? Како се осећате сад кад завршавамо програм? Размена у круг.
2. Оцените програм Водитељ подсећа ученике на главне активности у оквиру радионица и тражи од њих да одаберу једну радионицу која им се највише допала.
Ученици раде појединачно. Свако бележи за себе шири избор радионица које су му се допале, бира једну и саопштава групи шта је одабрао уз образложење зашто му се то допало. Одабране радионице водитељ записује на табли.
3. Нацртајте/напишите шта је најважније што сте научили из ГВ-а Размена у круг.
4. Позитивне поруке: На целој површини папира А4 нацртајте оквир који вам се свиђа и неки симбол који представља Вас. Упишите и своје име, а затим свој папир пошаљите у круг. На њему ће Вам сви остали написати лепу поруку или нацртати нешто лепо. Тако ће свакоме оквир бити испуњен лепим порукама.
5. Завршни круг: игра асоцијација у круг. Допуните: *Кад сам срећан дође ми да...* (полетим, итд.)
6. Дајте свој предлог за завршницу: Дете које хоће предложи активност за завршни круг (изведе гест који сви треба да понове, отпева нешто што ће остали отпевати заједно и сл.)

36. радионица **ПРЕЗЕНТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА РАДА РОДИТЕЉИМА**

1. Видео филм "Пробаћемо да направимо филм у 4 слике. Тема је: Шта сте научили у ГВ-у? Шта вам је остало најупечатљивије? Приказаћете то у 4 слике, као да гледамо 4 сцене из филма."

Деца се поделе у групе од по 4 - 5 учесника. Свака група се договара какву ће причу у сликама да прикаже. (Имају 10 минута за договарање и пробање улога.) Потом једна по једна група излази "на сцену". Приказивање сцена тече овако: Водитељ наложи гледаоцима да зажмури док не чују његов знак. Кад се група која приказује постави у прву сцену, он даје знак "отворите очи". Затим сачека неколико секунди па каже "затворите очи". За то време се група поставља у другу сцену и тако редом док се не изређају свих 5 слика. На крају гледаоци (и родитељи и деца) погађају шта су видели на сликама.

2. Игрица за крај: Нежне речи

Водитељ тражи да се сви сете једне омиљене реченице којом им је неко изразио нежност и љубав (нпр. "Злато моје" или "Волим те бескрајно"). Родитеље упути да се сете свог детињства. Сви треба да се сете реченице и да их задрже за себе док им водитељ не да даља упутства.

Онда деца седну у круг. Родитељи стоје формирајући спољни круг тако да иза сваког детета стоји по један родитељ (ако број у групи то дозвољава). На знак водитеља, деца затворе очи а родитељи иду од једног до другог детета и шапућу им на уво реченицу коју су одабрали (сваком детету исту реченицу).

Водитељ пита децу како су се осећали док су слушали, да ли им је пријало. Говори ко хоће.

Потом родитељи седну у круг а деца им шапућу на уво реченицу коју су сами одабрали.

Водитељ пита родитеље како су се осећали док су слушали, да ли им је пријало. Говори ко хоће.

САДРЖАЈ

ОПШТИ ЦИЉ ПРЕДМЕТА	1
ЗАДАЦИ	1
УПУТСТВО ЗА ОСТВАРИВАЊЕ ПРОГРАМА	2
ОЦЕЊИВАЊЕ	3
НАСТАВНА СРЕДСТВА	3
1. радионица: СУСРЕТ РОДИТЕЉА, УЧЕНИКА И ВОДИТЕЉА	5
2. радионица: УПОЗНАВАЊЕ УЧЕНИКА СА САДРЖАЈЕМ ПРЕДМЕТА И НАЧИНОМ РАДА	7
3. радионица: РЕПОРТЕРИ	8
4. радионица: ПОНОСИМ СЕ ШТО	9
5. радионица: ИЗРАЖАВАЊЕ ЗАХВАЛНОСТИ ДРУГОМЕ	10
6. радионица: РЕЧНИК ОСЕЋАЊА	11
7. радионица: КАКО СЕ КО ОСЕЋА	13
8. радионица: О СТИДУ И СРАМОТИ	14
9. радионица: ЉУБОМОРА	16
10. радионица: КРИВИЦА	17
11. радионица: ЈА И ЉУБАВ	19
12. радионица: МОЈЕ ПОТРЕБЕ	20
13. радионица: КАКО ДА ТИ КАЖЕМ	22
14. радионица: СЛУШАЊЕ И НЕСЛУШАЊЕ	25
15. радионица: ДА ЛИ СЕ ЧУЈЕМО	27
16. радионица: ЧУЈЕМ ТИ СРЦЕ	30
17. радионица: КАД ЈА НЕЋУ	31
18. радионица: ПОСРЕДОВАЊЕ У СУКОБУ ИЗМЕЂУ ДЕЧАКА И ДЕВОЈЧИЦА	32
19. радионица: ПОСРЕДОВАЊЕ У СУКОБУ ИЗМЕЂУ УЧЕНИКА ИСТОГ ПОЛА	34
20. радионица: ПОСРЕДОВАЊЕ У СУКОБУ ИЗМЕЂУ РОДИТЕЉА И ДЕЦЕ	35
21. радионица: ПОРОДИЧНО СТАБЛО	36
22. радионица: ЖИРАФЕ У УЧИОНИЦИ	37
23. радионица: ШТА СЕ КОМЕ ДОПАДА	38
24. радионица: ШТА МОЖЕМО ДА УРАДИМО	39
25. радионица: ДЕЧЈА ПРАВА	41
26. радионица: МОЈА ОДГОВОРНОСТ	43
27. радионица: КАД ДЕЦА КРШЕ ДЕЧЈА ПРАВА	44
28. радионица: КАД РОДИТЕЉИ КРШЕ ДЕЧЈА ПРАВА	45
29. радионица: КАД ОДРАСЛИ У ШКОЛИ КРШЕ ДЕЧЈА ПРАВА	46
30. радионица: РАЗЛИЧИТИ СМО, АЛИ СУ НАМ ПРАВА ИСТА	47
31. радионица: ЈА ТО ВЕЋ УМЕМ	48
32. радионица: ШТА КАД СЕ ТО ДЕСИ?	49
33. радионица: МОЈ ОМИЉЕНИ ЈУНАК ИЗ ПРИЧЕ/ БАЈКЕ/ФИЛМА	50
34. радионица: САРАДЊА	51
35. радионица: ЈА ПРЕ / ЈА ПОСЛЕ	52
36. радионица: ПРЕЗЕНТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА РАДА РОДИТЕЉИМА	53